

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна рада

Голова ради — В.М. ЛИТВИН

Члени ради: В.М. ГЕЄЦЬ, Л.В. ГУБЕРСЬКИЙ,
І.М. ДЗЮБА, М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ,
І.Ф. КУРАС, О.С. ОНИЩЕНКО, Ю.М. ПАХОМОВ,
С.І. ПИРОЖКОВ, М.В. ПОПОВИЧ, В.А. СМОЛІЙ,
Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Редакційна колегія

Голова колегії — В.А. СМОЛІЙ

Члени колегії: В.Ф. ВЕРСТЮК, С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ,
В.О. ГОРБИК, В.М. ДАНИЛЕНКО, М.Ф. ДМИТРІЄНКО, Я.Д. ІСАЄВИЧ,
Г.В. КАСЬЯНОВ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (заступник голови колегії),
О.Є. ЛИСЕНКО, В.М. ЛИТВИН, Ю.А. ПІНЧУК, О.П. РЕЄНТ,
О.С. РУБЛЬОВ (відповідальний секретар), П.С. СОХАНЬ,
П.П. ТОЛОЧКО, П.Т. ТРОНЬКО

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

2
ТОМ
Г—Д

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2004

ББК 63.3/4УКР/я2
Е64

**ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Е 500100000 – 066
2004

ISBN 966-00-0632-2
ISBN 966-00-0405-2 (т. 2)

© Інститут історії України НАН України, 2004
© Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2004

Основні принципи розміщення статей та деякі особливості подачі інформації в Енциклопедії історії України

1. Статті розміщено за українським алфавітом; російськомовні назви періодичних видань — відповідно до їхнього звучання в українській транскрипції; статті, що мають латиномовні гасла, друкуються наприкінці останнього тому ЕІУ за латинським алфавітом.
2. Великими літерами напівжирним шрифтом з наголосами подаються або повні назви статей, або їхні головні частини; в останньому випадку менш інформативна частина друкується з дотриманням правил вживання великої та малої літер напівжирним шрифтом без наголосів. За гаслом, після коми, напівжирним шрифтом даються: повне (без інверсії) написання назви установи чи видання, а також різні уточнення реєстрового терміна. У круглих дужках зазначаються: загальноживані аббревіатури до гасел, етимологічні довідки до слів, справжні прізвища або навпаки — псевдоніми, дати народження та смерті.
3. Реєстрові назви подані переважно в однині. У множині вони наводяться тоді, коли це відповідає загальноприйнятій практиці.
4. Слово чи словосполучення реєстрової назви скорочується в середині тексту до перших літер.
5. Назви вищих навчальних закладів, як правило, даються за географічною ознакою.
6. У випадках, коли аббревіатура частіше вживана, ніж розгорнута назва, гаслом є аббревіатура.
7. У переважній більшості дати подаються за новим стилем, однак можливі випадки, коли стиль не є визначеним. Там, де вказано старий стиль, його розміщено в дужках.
8. Назви населених пунктів подаються відповідно до адміністративно-територіального поділу, що існував у роки висвітлюваного в статті історичного періоду, а також, у переважній більшості, за сучасним адміністративно-територіальним поділом. Після означень місто, село і т. д. назви населених пунктів друкуються в називному відмінку.
9. Числа, що означають рік, подаються без слова «рік», при них може не вживатися прийменник у (в).
10. Написання іншомовних імен, прізвищ, країн, географічних об'єктів подано за чинним «Українським правописом».
11. Вживані в статтях і бібліографії скорочення та умовні позначення до карт наведені наприкінці тому.
12. Курсивом у основному тексті статей виділяються терміни, які є гаслами у цій енциклопедії, в бібліографії — прізвища авторів видань.
13. Бібліографію розміщено переважно наприкінці статті шрифтом меншого кеглю, однак можливі випадки, коли бібліографія згадується в основному тексті й друкується шрифтом звичайного кеглю.
14. В об'єднаних під одним гаслом статтях різних авторів під кожною статтею зазначається прізвище її автора.

К.М. Грушевська.

М.С. Грушевська.

ського, З.Петрива, Л.Маркуші, М.Коновальця, І.Гижи, О.Бойдуника, Снігуровича. Від квіт. 1924 видавала ж. «Національна думка» (ред. — М.Коновалець), із січ. 1928 — ж. «Розбудова нації» (від 1929 — орган провладу *Організації українських націоналістів*). ГУНМ налічувала бл. 1000 чл. (70 % — ж. та 30 % — сх. українців). Своєю орг. та публіцистично-пропагандистською діяльністю зробила великий внесок у вироблення націоналістичної ідеології та створення ОУН, до якої увійшла 1929.

Літ.: *Мірчук П.* Нарис історії ОУН, т. 1. Мюнхен—Лондон—Нью-Йорк, 1968; *Кучерук О., Червак Б.* Матеріали до історії ОУН. К., 1997.

В.І. Прилуцький.

ГРУШЕВСЬКА Катерина Михайлівна (криptonім — К.Г.; 21.06.1900—30.03.1943) — культуролог, етносоціолог, фольклорист; член київ. т-ва «Просвіта» (1918), секретар *Українського соціологічного інституту* (УСІ; 1919—24), дійсний чл. НТШ (1927), вчений секретар *Культурно-історичної комісії при ВУАН* та Комісії істор. пісенності *Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН* (1924—30), кер. *Кабінету примітивної культури та народної творчості при ВУАН* (1925—30), ред. ж. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» (1926—30). Дочка М.Грушевського та М.Грушевської, онука С.Грушевського. Н. в м. Львів. Початкову освіту через вроджене захворювання (сухоти) здобула вдома. У дитинстві оволоділа польсь., нім., англ., франц. мовами, мала хист до малювання, цікавилася історією, нар. творчістю, літ., багато читала. Від жовт. 1917 навч. як вільний слухач на юрид. від. *Українського державного університету в Києві*. 1918—19 побачили світ її перші публікації у «Літературно-науковому вістнику». Впродовж 1919—24 перебувала з батьками на еміграції: Женева (Швейцарія), Прага (Чехія), Відень. Виконувала обов'язки вченого секретаря УСІ, як аспірантка відвідувала заняття семінару з проблем первісної к-ри цього ін-ту, від осені 1919 до весни 1920 навч. в Женевському ун-ті, студіювала право та соціальну економію. Наставником і наук. кер. був батько. Першим

наук. здобутком молодого дослідниці стала її етногр. праця «Примітивні оповідання, казки й байки Африки та Америки» (1923). Навчання й наук. студії поєднувала з громад. діяльністю, брала участь у роботі віденського «Комітету помочі голодним України» (1921—22).

Після повернення на батьківщину 1924 брала участь у роботі етногр. гуртка при Київ. ін-ті нар. освіти (керівники — А.Синявський, Т.Гавриленко), істор.-архів. гуртка при Київ. губернському архіві (кер. — Й.Гермайзе), викладала курс методології збирання етногр. матеріалу для аспірантів каф-ри. Результати наук. студій у галузі вивчення творчості первісних народів оприлюднила в збірнику, присвяченому проблемам первісної к-ри «З примітивної культури: Розвідки та доповіді» (1924) з передмовою М.Грушевського. 1927 — на поч. 1928 перебувала в закордонному 6-місячному відрядженні у Франції, Німеччині, Австрії, знайомила з найновішими дослідженнями первісної к-ри й фольклору, встановлювала творчі та наук. контакти між дослідниками цих країн і укр. науковцями. Впродовж 1926—30 редагувала наук. щорічник «Первісне громадянство та його пережитки на Україні (Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна предісторія, народня творчість в соціологічному висвітленні)». Найважливішою справою для Г. стала підготовка до видання корпусу нар. дум (1-й т. видано 1927, 2-й — 1931).

Г. досліджувала теор. питання нар. пісенності як істор.-культ. джерела. У її наук. доробку — окремі вид., статті, рецензії на вітчизн. та зарубіжні вид. й фахові публікації, що вийшли в світ англ., нім., франц., італ., іспан. мовами, переклади з англ. мови, програми для дослідників нар. творчості та побуту.

У березні 1931 виїхала з М.Грушевським до *Москви* (відряджена АН як його секретар), де продовжила наук. працю. Після смерті батька готувала до друку його праці, працюючи в Історико-археогр. ін-ті ВУАН (1934), Ін-ті історії матеріальної к-ри (1934—36), Ін-ті укр. літ. ім. Т.Шевченка (1936—38). За ре-

дакцією Г. виїшов 10-й т. «Історії України-Руси», було підготовлено 6-й т. «Історії української літератури». 10 лип. 1938 Г. заарештована як учасниця «антирадянської націоналістичної організації». 15—16 квіт. 1939 засуджена військ. трибуналом Київ. особливого військ. округу до позбавлення волі на 8 років, заслана у виправно-трудоий табір в Магаданську обл. (нині територія РФ).

П. на засланні у Темлазі. Реабілітована посмертно 30 лип. 1959.

Тв.: Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки. Залдила Катерина Грушевська. К.—Відень, 1923; 3 примітивної культури: Розвідки і доповіді Катерини Грушевської з передмовою Михайла Грушевського. К., 1924; Дума про пригоду на морі поповича: Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням. «Первісне громадянство», 1926, вип. 1—2; До соціології старцтва. Там само, вип. 3; Українські народні думи, т. 1. К., 1927; 3 примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства. «Первісне громадянство», 1927, вип. 1—3; Українські народні думи у французьких перекладах. В кн.: Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського, ч. 1. Львів, 1930.

Літ.: *Малик Я.Й.* Катерина Грушевська. Текст лекції з курсу політичної історії України. Львів, 1991; *Його ж.* Катерина Грушевська. «Український історик», 1991—92, ч. 110—115, т. 28—29; *Матяш І.Б.* «Первісне громадянство» — перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років ХХ ст. «Рукописна та книжкова спадщина України», 1996, вип. 3; *Ї ж.* Думознавчі студії Катерини Грушевської. «Родовід», 1997, № 1(15); *Ї ж.* Curriculum vitae Катерини Грушевської. «Пам'ять століть», 1997, № 3(6); *Ї ж.* Катерина Грушевська: життєпис, бібліографія, архіви. К., 1997; *Ї ж.* «Зірка першої величини». Життєпис К.М. Грушевської. К., 2002.

І.Б. Матяш.

ГРУШЕВСЬКА (дівоче прізвище — Вояківська) **Марія** (Іванка-Марія) **Сильвестрівна** (08.11.1868—19.09.1948) — громад. діячка, перекладачка, педагог. Дружина М.Грушевського, мати К.Грушевської. Н. в с. Підгайчики (нині село Золочівського р-ну Львів. обл.). Дочка греко-катол. священика шляхетського роду. Закінчила Львів. учительську семінарію (1887). Повінчалася із М.Гру-

шевським у Скалі (нині смт Скала-Подільська) 26 травня 1896. 1915—17 супроводжувала чоловіка на заслання до Сибірська (нині м. Ульяновськ, РФ), Казані (нині столиця Татарстану, РФ) й Москви. На *Всеукраїнському національному конгресі 1917* 21(08) квіт. увійшла до складу *Української Центральної Ради* від просвітніх та ін. орг-цій Києва (1917—18). Належала до *Української трудової партії*, від фракції якої брала участь у роботі комісії з розроблення проекту статуту автономії України. 17 трав. 1917 на установчих зборах т-ва «Український національний театр», скликаних для організації цього театру, зокрема вироблення репертуару, увійшла до його президії як скарбник. Стала одним із фундаторів т-ва «Вільний театр» при Троїцькому нар. домі (серп. 1918). Чл. театральної ради «Молодого театру» (1918), чл. «Українофільму» (1918). На поч. 1919 емігрувала разом із родиною в Австрію. Чл. президії «Української національної жіночої ради» (1919—22), обраної на жін. з'їзді в м. Кам'янець-Подільський для роботи в міжнар. жін. орг-ціях. 1924 вернулася з родиною до Києва. 1942 — почесний чл. історико-філол. гуртка при кїїв. Домі учених. Написала розвідку «Причинки до історії руської штуки в давній Польщі» (1903). Переклала твори Й.-В.Гете («Страждання молодого Вертера»), А.Доде («Оповідання»), Г.Ібсена («Нора»), Ф.Копле («Час спаги!»), Гі де Мопассана («Перший сніг»), І.Тургенєва («Оповідання»), А.Чехова («Каштанка», «Кінське назвисько»), А.Шніцлера («Останні маски», «Література»).

П. у м. Київ.

С.І. Білокіт.

ГРУШЕВСЬКА (дівоче прізвище — Парфененко) **Ольга Олександрівна** (04.01.1878—18, за ін. даними, 20.05.1961) — історик, літературознавець, бібліотекар. Дружина *О.Грушевського*. Н. в м. Шуя (нині місто Івановської обл., РФ). Закінчила істор. від. Вищих жін. курсів у Києві та правничо-історико-літ. курси ім. Раєва в Санкт-Петербурзі (1914). Держ. іспити складала при Петрогр. ун-ті. 1914—17 слухала лекції з мовознавства в Петрогр. ун-ті та з бібліотекознавства при б-ці РАН.

Від 1917 проживала в Києві. 1917—18 — постійний секретар К-ту із заснування Укр. ун-ту в Києві (див. *Український державний університет в Києві*), секретар правління, діловод, скарбник, 1918—20 — пом. бібліотекаря цього ун-ту, 1920—25 — бібліотекар Київ. вищого ін-ту нар. освіти. 1925—27 — постійний позаштатний співробітник б-ки Історико-філол. від. ВУАН, 1919—27 — позаштатний співробітник, 1927—30 — штатний співробітник Комісії зі складання істор.-геогр. словника укр. земель при ВУАН. Звільнена Комісією з чистки академічного апарату. Від 1931 — бібліотекар у Київському хіміко-технологічному ін-ті.

Автор праць із шевченкознавства, історії України 18—19 ст., в т. ч. «З Петербурзьких років Шевченка» (Шевченківський збірник, т. 1. СПб., 1914), «Оксана» (Там само), «З діяльності Куліша в 1850-х роках» (Науковий збірник за рік 1924. К., 1925), «Київські суперечки з приводу шинкування» (Науковий збірник за рік 1928. К., 1928), «Гетьманські універсали м. Києва» (Історично-географічний збірник, т. 2. К., 1928) та ін.

Зберегла і 1956 передала архів Грушевських до Центр. держ. архіву України.

П. в м. Київ.

Літ.: *Проценко Л.* Київський некрополь: Путівник-довідник. К., 1994; *Історія Національної академії наук України. 1924—1928: Документи і матеріали.* К., 1998.

О.В. Юркова.

ГРУШЕВСЬКИЙ Марко Федорович (07.05(25.04).1865—02.09.1938) — церк. діяч, педагог, етнограф, краєзнавець. Родич *М.Грушевського*. Н. в с. Худоліївка Чигиринського пов. Київ. губ. (нині село Чигиринського р-ну Черкас. обл.). Закінчив Черкас. духовне уч-ще і Київ. духовну семінарію. У семінарії був чл. патріотично настроєної громадн. що ставила за мету відродження укр. православія та захист інтересів укр. народу. По закінченні семінарії (1889) вчителював у церк.-парафіяльній школі с. Худоліївка (1889—90), служив учителем і псаломником у с. Чорнявка (1890—93; Черкас. повіту Київ. губ., нині село Черкас. р-ну Чер-

кас. обл.), псаломником в *Андріївській церкві в Києві* (1893—94). Через спроби втілювати в життя громадівські принципи зазнав переслідувань з боку царської влади, тому повернувся на Чигиринщину, де вчителював у селах Мордва (1895—96, нині с. Красносілля) та Головкивка (1896—97, нині обидва села Чигиринського р-ну). 1897 — висвячений на священника, служив у Михайлівській церкві с. *Суботів*. Від 1899 був також законовчителем у місц. міністерському уч-щі.

За роки праці на Чигиринщині зібрав багатий матеріал з історії, фольклористики та етнографії краю. Частина дослідницького доробку опублікував за підтримки *М.Грушевського* у *Львові* та Києві. Найбільшою наук. працею Г. було незакінчене дослідження «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу», що 1906—07 вийшло у Львові за редакцією *З.Кузеля* та стало одним із перших у світі досліджень з етнографії дитинства, було високо оцінене *І.Франком*. Досліджував історію роду *Грушевських* (згодом матеріали були вилучені НКВС), збирав старожитності для музеїв, зокрема разом із дружиною *Марією Іванівною* (уродженою *Ілліч*) зібрав унікальну колекцію нар. вишивок і ляльок (збереглася до нашого часу).

Через доноси деяких представників духовенства був звинувачений в українофільській діяльності й підбурюванні селян проти царської влади. Його справу розглядав кїїв. губернатор, а 1910 Київ. духовна консисторія, незважаючи на сел. звернення, перевела Г. на посаду священника до Покровської церкви м-ка Таганча Канів. пов. (нині село Канівського р-ну Черкас. обл.), де одночасно він був затверджений законовчителем місц. 2-класного міністерського уч-ща. Бл. 1916 «за українофільство» на нього було вчинено замах з боку рос. чорносотенних сил (див. «*Чорна сотня*»).

Улітку 1918 із родиною переїхав до Києва. Був чл. *Всеукраїнської православної церковної ради* (ВПЦР), активним учасником руху за автокефалію (див. *Автокефальна церква*) правосл. церкви в Україні. Влітку 1919 увійшов до складу першого українського

О. О. Грушевська.

М. Ф. Грушевський.

Організаційне та науково-технічне забезпечення підготовки Енциклопедії історії України здійснює Центр організаційного та науково-технічного забезпечення підготовки ЕІУ Інституту історії України НАН України:

О.І. Ганжа (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
В.В. Головка (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
О.О. Ковальчук (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
А.Г. Плахонін (науковий співробітник, канд. істор. наук),
О.С. Рубльов (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
О.В. Юркова (старший науковий співробітник, канд. істор. наук).

Науково-редакційне опрацювання текстів до 2-го тому Енциклопедії історії України здійснено спеціальною редакційною групою видавництва «Наукова думка»:

М.С. Бачинська (провідний редактор-географ),
В.Т. Береговий (провідний редактор-культуролог),
Я.В. Богданьок (науковий редактор-історик),
Ю.І. Бойко (провідний редактор-філолог),
Г.П. Вдовенко (провідний редактор-бібліограф),
Д.В. Грузін (керівник групи),
І.М. Лисенко (провідний редактор-мистецтвознавець),
М.М. Ломонос (провідний редактор-філолог),
Т.С. Новікова (провідний редактор-історик),
О.М. Чадюк (редактор-філолог).

Для створення ілюстративного ряду використано матеріали з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Державної історичної бібліотеки України, Бібліотеки ім. О. Ольжича, Інституту історії України НАН України, Інституту археології НАН України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Музею історії міста Києва, Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків.

Укладач ілюстративного ряду *О.В. Юркова*.

Укладачі карт: *Д.Я. Вортман, Л.І. Криницький*.
Картограф *С.О. Гаєрилов*.

Оригінал-макет Енциклопедії історії України
виготовлено у видавництві «Наукова думка»
Р.с. № 05417561 від 16.03.95
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

Художнє оформлення *В.В. Кузьменка*
Художні редактори *Р.І. Калиш, Є.І. Муштенко*
Технічний редактор *Т.С. Березяк*
Комп'ютерна графіка *О.Г. Григора, Ю.О. Коваленко,
М.З. Кодалашвілі, Ю.В. Назаренка*
Комп'ютерний набір *Л.В. Багненко, Н.С. Борисової,
В.Г. Каменькович, М.А. Кравченко*
Комп'ютерна верстка *Т.А. Пенцеус*
Коректори *Л.Г. Бузіашвілі, Н.А. Дерев'янка, О.Є. Челок*

*2-й том ЕІУ містить 1298 статей,
702 ілюстрації, 15 карт, 3 схеми.*

Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В.А.Смолій
Е64 (голова) та ін. — К. : Наук. думка, 2003 —
ISBN 966-00-0632-2
Т. 2 : Г—Д. — 2004. — 528 с. : іл. —
ISBN 966-00-0405-2

Е 500100000 – 066
2004

ББК 63.3(4УКР)я2

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

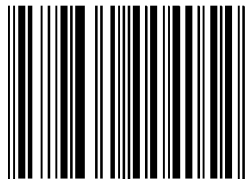
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Т. 2

Г—Д

Київ, видавництво «Наукова думка»

ISBN 966-00-0405-2

9 789660 004054 >

Підписано до друку 29.12.2004. Формат 84_108/16.
Офс. друк. Папір офс. № 1. Гарн. Таймс.
Ум. друк. арк. 55,44. Ум. фарбо-відб. 55,44.
Обл.-вид. арк. 79,89. Наклад 5000 прим. Зам. 5—126

ВАТ «Поліграфкнига»
03057 Київ 57, вул. Довженка, 3